
GRAMATICĂ ȘI VOCABULAR

DICTIONARUL LIMBII ROMÎNE LITERARE CONTEMPORANE

DE

ILIE STANCIU

Apariția volumului întâi din «Dicționarul limbii romîne literare contemporane» dă miilor de cititori posibilitatea de a cunoaște prima mare lucrare lexicografică apărută în țara noastră după eliberare.

Din articolele, studiile și informațiile publicate în presă, cititorii au aflat din timp că dicționarul se elaborează, pe baza îndrumărilor primite din partea Prezidiului Academiei R.P.R., de către Institutul de lingvistică din București, în colaborare cu Institutul de lingvistică din Cluj. Dar de-abia acum, cînd primul volum se află pe masa de lucru a omului de știință, a profesorului și a studentului, a scriitorului și a ziaristului, cînd el e la îndemîna tuturor oamenilor muncii din țara noastră, cititorii își pot spune cuvîntul asupra valorii lui.

Așa cum a fost conceput și elaborat «Dicționarul limbii romîne literare contemporane» devine astăzi instrumentul de lucru de care nu se mai poate lipsi nici un mînuitor al condeiului, nici un om de cultură.

Dar publicului cititor nu îi sînt cunoscute unele probleme legate de procesul de elaborare a acestui dicționar, el nu cunoaște munca de laborator care a asigurat apariția lucrării.

Ne propunem ca în rîndurile ce urmează să prezentăm o parte din aceste probleme.

Dicționarul, în forma în care a apărut, cuprinde vocabularul limbii romîne literare contemporane, adică acela pe care-l folosește literatura, presa, știința și vorbirea curentă îngrijită.

* În urma apariției vol. I din «Dicționarul limbii romîne literare contemporane», revista «Limba romînă» va publica observațiile critice primite din partea cititorilor a căror colaborare o cere pe această cale.

Cuvintele cuprinse în dicționar au fost selecționate pe baza studierii bogatului material documentar strâns în decurs de peste cincizeci de ani. Cuvintele din dicționar sînt atestate prin citate din operele scriitorilor, din operele științifice etc. Deși munca de selecționare a acestor cuvinte n-a fost ferită de lipsuri și inconsecvențe, ea a dus totuși la prezentarea cea mai completă de pînă acum a materialului lexical al limbii romîne literare contemporane, oferind o bază științifică pentru studiile ce se vor întreprinde în viitor în domeniul lexicografiei și al lexicologiei, al limbii literare și al gramaticii.

Fiind în întregime redactat, « Dicționarul limbii romîne literare contemporane » a devenit, chiar înainte de tipărirea lui, lucrarea de bază pentru documentarea lexicografilor care elaborează astăzi dicționarele rus-romîn și romîn-rus, francez-romîn, polon-romîn etc. El este folosit de asemenea de lexicografii din Republica Cehoslovacă și Republica Populară Bulgaria la revizuirea părții romînești din dicționarele romîn-ceh și bulgar-romîn care sînt în curs de elaborare.

Formularea definiției unui cuvînt este, desigur, cea mai grea probă pentru redactorul unui dicționar explicativ. El trebuie să dea o formulare clară, precisă și cuprinzătoare, sintetizînd în definiția cuvîntului toate elementele esențiale ale noțiunii.

Deși pare curios, cele mai greu de definit sînt cuvintele obișnuite, care denumesc obiecte, însușiri și acțiuni comune.

Cuvîntul *APĂ*, de exemplu, atît de cunoscut, a cerut redactorilor o strădanie îndelungată. Ei au elaborat numeroase variante și, după cercetări și discuții nenumărate, au ajuns la stabilirea unei scheme pentru tratarea acestui cuvînt care cuprinde două sensuri de bază cu cinci subsensuri. În prima mare grupare, care se referă la sensul obișnuit al cuvîntului *apă*, subsensurile precizează noțiuni diferite:

La subsensul **1** se dă următoarea definiție:

« Lichid transparent și incolor, care, în stare pură, este o combinație de oxigen și hidrogen ».

La subsensul **2** s-a definit astfel:

« Masă de apă (**1**) formînd un rîu, un lac, o mare etc.; rîu, fluviu (mai rar) mare ».

La subsensul **3** se dă următoarea definiție:

« Figurat. (Mai ales la plural) Joc de culori, amintind undele apei, pe care îl fac în lumină anumite obiecte lucioase (pietre prețioase, metale, mătășuri) ».

În a doua mare grupare de sensuri s-au dat termenii în care cuvîntul *apă* este urmat de un determinant cu definiția:

« Denumire dată unor preparate industriale, farmaceutice sau de parfumerie ».

Această definiție este urmată de exemple redacționale: *apă de trandafir*, *apă de melisă*, *apă de ochi*, apoi *apă de clor*, *apă regală*, *apă oxigenată*, fiecare dintre acestea din urmă avînd definiții proprii.

La subsensul 2 al acestei de-a doua grupări s-au dat valorile figurate definite astfel:

« Denumire dată unor secreții apoase ale corpului omenesc »:

- a) « lacrimi » (ex. *ochi plin de apă*)
- b) « salivă » (în expresia: *a-i lăsa gura apă*)
- c) « sudoare » (în expresia: *a fi (numai) apă* (sau *o apă*)
- d) « lichid seros secretat de organism în anumite boli », cu exemplele: *apă la genunchi*, *apă la plămîni* (= *pleurezic*), *apă la cap* (= *hidrocefalie*), și urmate de expresiile: *a avea apă la cap* și *a lăsa apă*.
- e) « lichid în care stă fetusul ».

Aceleași dificultăți le-au prezentat și alți termeni obișnuiți ca, de exemplu, cuvîntul *BRAȚ* a cărui schemă cuprinde cinci sensuri mari, cu numeroase expresii și termeni speciali care au cuvîntul titlu ca element component, sau cuvîntul *CAP* a cărui schemă cuprinde trei grupări mari de sensuri, cu douăsprezece subsensuri diferite.

În « Dicționarul limbii romîne literare contemporane » cititorul găsește și terminologia de bază a celor mai importante domenii ale științei și tehnicii, cuvintele care denumesc obiectele, fenomenele și acțiunile caracteristice perioadei de construire a socialismului. Definirea acestor termeni făcută potrivit concepției materialist-dialectice care a dat orientarea științifică întregii lucrări a căutat să reflecte într-un mod cît mai exact transformările revoluționare din această perioadă. Prin compararea cîtorva definiții din actualul dicționar cu cele date în vechiul dicționar al Academiei (volumul I A — B, București, 1913), se poate vedea mai bine în ce constă noua orientare.

Cuvîntul *ARTĂ*, de exemplu, este definit în vechiul dicționar, la sensul 1, astfel:

« Meșteșug de a face sau a produce ceva deosebit de bine, (mai mult printr-un dar sau o iscusință din fire, decît prin învățătură), măiestrie ».

iar la sensul 2, se spune:

« Măiestria de a produce sau a înfățișa (prin mijloace plastice, prin linii, colori, cuvinte, sunete, mișcări) ceva frumos, ceva ce naște în privitor, sau ascultător emoțiune estetică ».

Este evidentă înnriurirea concepției idealiste care a stat la baza elaborării vechiului dicționar. În exemplul dat mai sus se vede că măiestria meșteșuga-

rului este considerată ca un produs al însușirilor înăscute, proclamându-se o neîncredere aproape totală în posibilitatea obținerii iscusinței artizanatului prin practică și învățătură.

În cea de-a doua definiție, redactorul vechiului dicționar reduce valoarea artei numai la reflexul subiectiv al celui care vine în contact cu opera artistică.

În « Dicționarul limbii române literare contemporane », la sensul 1 al aceluiași cuvânt s-a definit noțiunea de artă ca fenomen de suprastructură:

« Formă a conștiinței sociale care oglindește realitatea în imagini artistice și care, ca și știința, are o mare forță de cunoaștere și de transformare a vieții sociale ».

Cititorul avînd sintetizate astfel, într-o formulă restrînsă, toate elementele esențiale care intră în conținutul acestei noțiuni.

La sensul 2 al acestui cuvînt s-a dat, în noul dicționar, următoarea formulare:

« (De obicei urmat de determinări) Îndemînare într-o activitate oarecare (de cele mai multe ori practică), pricepere, meșteșug, măiestrie, îndeletnicire care cere îndemînare și respectarea unor anumite reguli ».

După cum se poate constata, această formulare a dat o orientare clară cititorului, arătînd nuanța precisă a sensului: îndemînare într-o activitate practică la care se cere respectarea unor anumite reguli.

În « Dicționarul limbii române literare contemporane » la același cuvînt, găsim o serie de termeni speciali cu definițiile respective: *artă socialistă*, *artă cu tendință*, *artă pentru artă* sau *artă pură*, *artă decadentă*, *operă de artă*, *om de artă*, *artă populară*, — la primul sens, iar la al doilea sens, găsim: *artă militară*, *arte grafice*, *arte liberale*, *artă culinară*.

În vechiul dicționar, la acest articol, nu s-a dat decît un singur termen special: *arte liberale*.

Pentru cuvîntul ACADEMIE, de exemplu, vechiul dicționar dădea următoarea definiție (la sensul 2):

« Societate de scriitori și învățați (în unele țări și de artiști), recunoscută ca instituție de stat. Membrii ei se aleg pe viață de colegii lor ».

În noua redactare s-a schimbat nu numai ordinea sensurilor, dar mai ales conținutul definițiilor. Astfel, la sensul 1 (sensul 2 în vechea redactare) s-a dat următoarea definiție:

« Instituție superioară de cultură a cărei misiune este să ajute dezvoltarea științelor și artelor; (în țara noastră) cea mai înaltă instituție culturală de stat, care reunește și promovează oameni de valoare științifică și culturală, dirijează și dezvoltă, printr-un complex de institute, munca de cercetare științifică și de creație literară artistică, folosind, organizat și metodic, cuceririle științei și culturii pentru construirea socialismului ».

Din definiția dată de vechiul dicționar se poate constata că redactorul nu deosebea Academia de oricare altă asociație de scriitori și învățați, ceea ce

nu era just nici pentru acea vreme. Noua definiție, după ce stabilește elementele generale ale tuturor institutelor de cultură similare, subliniază rolul și funcțiile ACADEMIEI R.P.R., cea mai înaltă instituție de cultură din țara noastră.

Din compararea definițiilor date unor termeni din domeniul tehnicii, se poate constata că « Dicționarul limbii române literare contemporane » reflectă progresele făcute de știință și de tehnică în intervalul de 42 de ani care desparte datele apariției celor două dicționare.

Astfel, la cuvântul BANC, vechiul dicționar dă o singură accepțiune, aceea de « grămadă de nisip ».

În noul dicționar, în afară de această accepțiune, se mai dau și următoarele sensuri folosite în tehnică:

1. « postament sau suport (de obicei de fontă) al unei mașini-unelte »;
2. « masă lungă și solidă cu diferite dispozitive pentru fixarea sau imobilizarea pieselor sau obiectelor de prelucrat, folosită în tâmplărie, lăcătușerie etc. »;
3. « instalație pentru măsurarea puterii motoarelor ».

La cuvântul BANDĂ², vechiul dicționar dădea numai două sensuri: « fișe de pânză » și « marginea mesei de biliard ».

În noul dicționar, afară de cele două sensuri de mai sus, se introduc încă două și anume: — *bandă de magnetofon* — *bandă rulantă*, cu expresia *lucru la bandă* și

— « grup de frecvențe vecine sau apropiate din spațiul unei radiații electromagnetice sau sonore ».

Exemple asemănătoare se pot găsi și la cuvintele: AC, BEC, COCHILIE, CHEIE etc.

În vechiul dicționar nu s-a acordat o prea mare importanță tratării termenilor tehnici. Așa se explică unele omisiuni la redactarea acestor cuvinte. Astfel, la cuvântul ARC lipseau termenii: *arc electric*, *arc voltaic* care sînt cuprinși în noul dicționar cu definiții ample. Unii termeni care denumeau noțiuni bine cunoscute în vremea cînd a apărut vechiul dicționar, totuși au fost definiți cu totul necorespunzător.

La cuvântul AERONAUTICĂ, de exemplu, se poate citi în vechiul dicționar, următoarea definiție:

* Arta de a construi și de a cîrmui baloane ».

Noul dicționar definește astfel acest termen:

« Tehnica construirii și a conducerii aeronavelor, știința care se ocupă cu navigația aeriană ».

Fără a ține seama de progresele aeronautice din acea vreme, redactorii vechiului dicționar reduceau aeronautica la aerostatică sau la navigația cu baloane dirijate.

Mai curioasă pare însă lipsa de orientare a redactorului vechiului dicționar care la cuvîntul **AEROPLAN** dădea următoarea definiție:

« Balon cu aparate pentru cîrmă ».

Dezvoltarea științei și tehnicii în anii construirii socialismului, lărgă răspîndire a învățămîntului politic și tehnic în țara noastră au extins sfera de circulație a unor termeni existenți și au determinat pătrunderea altora noi. « Dicționarul limbii romîne literare contemporane » cuprinde termeni speciali din 42 de ramuri diferite ale științei și tehnicii. Greutatea definirii acestor termeni este cu atît mai mare cu cît acțiunea de stabilire și unificare a terminologiei tehnice la noi este de-abia la început. « Lexiconul tehnic » care a fost de mare ajutor la redactarea termenilor din acest domeniu, este singura lucrare importantă de acest fel apărută pînă acum. Dar nici aceasta n-a putut fi folosită integral, pentru că ea nu are definiții elaborate după principiile unui dicționar explicativ, ci este o lucrare cu caracter enciclopedic.

Pentru a asigura exactitatea științifică în definirea acestor termeni, Institutul de lingvistică din București a cerut atestări și precizări specialiștilor din diferitele domenii ale științei și tehnicii. De cele mai multe ori, ajutorul dat de specialiști a asigurat exactitatea științifică în definirea termenilor speciali. Definițiile date de redactori au fost îndreptate, completate și, uneori, chiar formulate din nou de către specialiști.

La cuvîntul **ACHENĂ**, redactorul formulase următoarea definiție:

« Tip de fruct uscat, cuprinzînd o singură sămîntă închisă într-un înveliș tare ».

După consultarea specialistului, definiția a fost modificată astfel:

« Tip de fruct uscat, provenit din sudarea a două carpele și cuprinzînd de obicei o singură sămîntă închisă într-un înveliș tare ».

Completările aduse de specialist cu privire la obținerea fructului prin « sudarea celor două carpele » și cu privire la « numărul de semințe » au dat definiției, în ultima ei formă, o mai mare precizie.

Aceeași contribuție a adus-o specialistul din domeniul medicinei care, la cuvîntul **CARDIOLOGIE**, de exemplu, a arătat că această ramură a științei medicale se ocupă nu numai de bolile inimii (cum se formulase în mod greșit de redactor), ci și de cele ale vaselor sanguine; sau la cuvîntul **CODEINĂ**, unde specialistul a îndreptat o jeroare a redactorului care susținea că această substanță ar fi extrasă din opiu, pe cînd în realitate se extrage din morfină.

Uneori, definițiile date de redactori restrîngeau sfera de aplicare a termenului respectiv. La cuvîntul **AERAJ**, de exemplu, prima definiție dată de redactor se referea numai la instalațiile miniere. Specialistul a propus, în mod just, extinderea acestui termen pentru toate instalațiile similare de aerisire folosite în industrie (hală industrială), în imobilele cu încăperi destinate adăpostirii unui colectiv mare de oameni (săli de spectacole) etc.

Completări de felul acesta s-au adus și la cuvântul AERODROM, unde definiția, în prima ei formă, restrângea indicațiile numai la terenul folosit pentru decolarea și aterizarea avioanelor (ceea ce, de fapt, definea un alt termen — pîrtie sau pistă de decolare și aterizare). Specialistul a adăugat la aceste elemente și faptul că pe un astfel de teren avioanele pot să staționeze în bune condiții, dînd astfel trăsătura esențială a definiției cuvîntului *aerodrom*.

Uneori însă, indicațiile date de specialiști n-au contribuit la lămurirea redactorului, ci au dus la formularea unor definiții greoaie și chiar confuze. Astfel, la cuvîntul ACUPLAJ, redactorul s-a oprit la următoarea definiție

« Dispozitiv demontabil pentru legătura elastică sau rigidă între organele de acțiune ale unei mașini ».

Specialistul a modificat definiția și ea a apărut sub următoarea formă

« Organ de mașină servind la stabilirea unei legături elastice sau la înmagazinarea unei energii mecanice ».

Astfel formulată, definiția a devenit inaccesibilă pentru cea mai mare parte dintre cititori. Prin introducerea noțiunilor *organ de mașină*, și *înmagazinarea unei energii mecanice* care și ele trebuie explicate la rîndul lor, și prin faptul că nu se precizează între cine se face legătura elastică amintită, definiția devine greoaie și confuză.

Alteori, indicațiile primite de la specialiști au fost formulate atît de tehnic încît nu au putut fi folosite. Astfel, pentru cuvîntul CER¹ botanistul propune următoarea formulare:

« Arbore mare din familia fagaceelor, face parte din grupul stejarilor (*Quercus cerris*), de ale căror specii se deosebește prin stigulele filiforme ale frunzelor regulate lobate și prin solzii recurbați ai cupușoarei ce poartă ghinda ».

Redactorul a fost nevoit să rămînă la vechea sa formulare care este mai accesibilă:

« Arbore mare, înrudit cu stejarul, foarte căutat ca lemn de ars; crește în regiunile de șes și pe dealuri joase (*Quercus cerris*) ».

O problemă deosebit de serioasă a prezentat-o definirea termenilor din domeniul științelor sociale, al filozofiei, al economiei politice, al istoriei, al literaturii, al artei etc. Este suficient să înșirăm numai cîțiva dintre acești termeni care au intrat în primul volum al dicționarului pentru a se vedea importanța și necesitatea definirii lor cît mai exacte: *activ, activist, agitație (politică), anarhie, anarhism, antagonism, autocritică, avangardă, bază (economică), bolșevic, burghez, burghezie, calitate, cantitate, capital, capitalism, cauză, cauzalitate, centrism, chiabur, clasă (socială), codism, colectiv, colectivizare, colonialism, comunism, conștiință, contradicție, cosmopolitism, critică, criză, cultură* ș.a.m.d.

Apariția celei de-a patra ediții a « Dicționarului filozofic » (Editura de stat pentru literatură politică, Moscova, 1954), a însemnat, pentru lucrările

dicționarului, un ajutor deosebit. De asemenea, sprijinul primit din partea institutelor științifice ale Academiei și a specialiștilor de la catedrele de științe sociale de la școlile superioare de partid, a contribuit în bună măsură la justa definire a acestor termeni.

Recomandările primite din partea specialiștilor consultați au fost bogate în material documentar, dar cu atât mai dificilă devenea munca redactorului care trebuia să sintetizeze toate ideile, să păstreze o logică în înlănțuirea lor și în același timp să ajungă la o definiție scurtă, clară și precisă.

Pentru cuvintele **CENTRALISM** și **CENTRALISM DEMOCRATIC**, de exemplu, specialiștii Institutului de filozofie al Academiei R.P.R. au redactat un material ajutător de mai multe pagini și au indicat o bibliografie cuprinzând unsprezece lucrări ale clasicilor marxism-leninismului. Redactorii dicționarului au studiat acest material, au dat diferite variante definițiilor, ajungând la formulări cât mai exacte. În același fel s-a procedat și pentru ceilalți termeni din domeniul științelor sociale. Cu toate acestea, din dorința de a cuprinde toate laturile esențiale ale explicației, unele definiții au căpătat un caracter enciclopedic, depășind normele stabilite pentru dicționar. Astfel, definiția cuvântului **COMUNISM** are un caracter mai larg, oarecum enciclopedic, dar redactorul a crezut, în mod just, că în ciuda derogării de la normele dicționarului, termenul trebuia să fie definit prin toate elementele caracteristice celor două faze: socialismul și comunismul.

« Dicționarul limbii române literare contemporane », definind termenii din diferitele domenii ale științei și tehnicii, contribuie la opera de fixare și de explicare a terminologiei tehnice în țara noastră. Fără îndoială, că în dicționar se găsesc și unele formulări stângace, altele confuze, unele chiar eronate. Discuțiile deschise de revista « Contemporanul » dau posibilitatea unui număr important de specialiști din diferite domenii să-și spună cuvântul asupra dicționarului. La o viitoare ediție se va ține seama de toate observațiile juste și prin aceasta calitatea definițiilor va fi îmbunătățită. Dar o bază de plecare pentru elaborarea viitoarelor dicționare tehnice de specialitate există. Fiecare din cele 42 de domenii ale științei și tehnicii își poate extrage, din « Lexiconul tehnic » și « Dicționarul limbii române literare contemporane », vocabularul său minimal de la care se va putea porni la o lărgire a lui și la o îmbunătățire a definițiilor.

« Dicționarul limbii române literare contemporane » prezintă o valoare deosebită și pentru cercetătorii din domeniul gramaticii sau pentru cei ce vor să-și însușească principiile de bază ale acestei discipline.

« Gramatica limbii române » cuprinde în afară de formulările teoretice pentru fiecare categorie gramaticală și un număr mai larg sau mai restrâns de exemple. În dicționar figurează însă toate cuvintele din fondul lexical al limbii noastre literare, indicându-se la fiecare valoarea și funcțiunile sale gramati-

cale. În afară de aceste indicații date la fiecare cuvânt, se mai dau, în special la uneltele gramaticale toate situațiile legate de diferitele schimbări posibile, în care cuvântul respectiv îndeplinește o anumită funcțiune gramaticală. În tratarea acestor termeni s-a căutat să se prezinte diversitatea de sensuri și accepțiuni după o schemă care să cuprindă variatele întrebări gramaticale ale cuvântului.

De exemplu, adverbul *ca* este clasificat în tratatul de gramatică în rîndul adverbelor de comparație, indicîndu-se că el face legătura între adjective, adverbe, substantive sau verbe și termenii de comparație ai noțiunilor cuprinse de acestea.

În dicționar se adîncește această prezentare, dîndu-se întreaga gamă de situații grupate în două înmănunchieri mari de sensuri, cu opt subsensuri, clasificate astfel:

1. Se compară două sau mai multe lucruri, ființe, situații etc.;
2. Se compară o noțiune cu ea însăși.

În interiorul acestor grupe mari, subsensurile adîncesc analiza și dau următoarele indicații pentru valorile semantice și gramaticale ale adverbului *ca*:

- a) compararea noțiunilor cantitative;
- b) asemănări aproximative;
- c) enumerații etc.

precum și expresiile curente: *Ca mîine poimîine, Ca ieri alaltăieri, Toate ca toate, dar... , ca ce? etc.*

La fel s-a procedat și în cazul celorlalte adverbe, conjuncții, prepoziții și interjecții.

În cazul articolului adjectival *CEL* se pot face aceleași constatări. Tratatul de gramatică care urmărește numai prezentarea teoretică a acestei categorii gramaticale i-a acordat un spațiu relativ redus, atît cît îngăduia economia lucrării.

Dicționarul însă a fost obligat să dea o mai mare dezvoltare acestui cuvînt pentru a prezenta toate valorile și situațiile posibile în limbă. De aceea, la acest termen s-a făcut o clasificare în patru sensuri pentru menționarea următoarelor situații:

- a) cînd precede un adjectiv care urmează după un substantiv articulat;
- b) cînd stă înaintea unui numeral, în mod obișnuit ordinal, de care se leagă prin prepoziția *de*;
- c) cînd este la plural, determină numeralele cardinale, care exprimă un număr cunoscut de obiecte sau ființe;
- d) cînd împreună cu comparativul servește la formarea superlativului relativ.

Altă problemă de gramatică greu de rezolvat pentru redactorii dicționarului a fost, printre altele, și aceea a stabilirii valorii verbale sau adjectivale a participiului. Această problemă a fost viu dezbătută de către colectivele de

lexicografie și de gramatică ale Institutului de lingvistică din București, fără ca ea să poată fi rezolvată decît parțial. Se știe că participiul, atunci cînd exprimă o acțiune, are valoare verbală, dar prin aspectul său gramatical sau prin faptul că determină un nume, exprimînd calitatea pe care o dobîndește obiectul în urma executării acțiunii, are valoare nominală, de adjectiv.

Participiul conține, în stare potențială, ambele valori de verb sau de adjectiv, putînd apărea cînd cu o valoare, cînd cu cealaltă. S-a încercat formularea următorului principiu de determinare a valorii participiului: ori de cîte ori arată un proces terminat, suferit de un obiect, el are valoare verbală, cum ar fi, de exemplu:

Agăfat pe-un vîrf de pai,

Sta un bob rotund, bălai (N. Cassian, în Poezia nouă, p. 114).

În acest caz regula care se propunea acorda participiului valoare verbală, la fel ca și în exemplul:

*Din ramură în ramură, cînd atîrnat cu mîinile, cînd cu picioarele... în-
cleștate, ajunsesse pînă în vîrf* (Ispirescu, L. 212).

În continuare se propunea să se considere că ori de cîte ori participiul arată o calitate el are valoare de adjectiv, ca, de exemplu:

La porți ieșeau în rînd mahalagii, oameni așezați și gospodari (Sado-
veanu, Z. C. 133).

Cu toată claritatea aparentă a regulii propuse, în munca redactorilor, stabilirea valorii morfologice a participiului a ridicat dificultăți serioase, ei trebuind de multe ori să recurgă la o analiză logică pentru a stabili de la caz la caz dacă participiul denumeste o acțiune sau o calitate permanentă. Pînă la urmă redactorii au dat rezolvări de la caz la caz, cele mai multe rămîind pînă astăzi supuse discuției. În exemple ca:

Locuința lui era așezată în cel mai sterp loc al ostrovului (Drăghici, R. 155), redactorul a dat participiului *așezat* indicația de valoare adjectivală, deși s-ar părea că aici participiul are valoare verbală. Aceeași confuzie se naște și prin indicația de valoare adjectivală care s-a dat participiului în exemplele: *mărfuri achiziționate*; *persoanele asfixiate trebuiau să primească imediat îngrijiri medicale* etc.

Probleme greu de rezolvat s-au ivit și la tratarea altor categorii gramaticale. Ele vor putea fi rezolvate în viitor numai printr-o și mai strînsă colaborare între lexicografi și specialiștii din domeniul gramaticii.

Dicționarul completează astfel materialul cuprins în tratatul de gramatică, epuizînd aproape întregul șir de cuvînte și situații prezentate nu numai ca sens, dar și din punct de vedere gramatical. Astfel, dicționarul cuprinde toate pronumele, adjectivele, adverbele, prepozițiile, conjuncțiile etc. din limbă arătîndu-se pentru fiecare funcțiunile și situațiile gramaticale speciale. Pentru

cel care se ocupă de problemele de gramatică, dicționarul devine astfel un auxiliar de neînlocuit.

Prin caracterul său normativ, dicționarul indică formele corecte pe care le-au fixat gramatica și ortografia limbii noastre. Aceste norme găsesc în dicționar o largă aplicare, concretizându-se la aproape toate cuvintele tratate. Dicționarul cuprinde astfel o sinteză a cercetărilor întreprinse în domeniul gramaticii și ortografiei și împreună cu acestea formează materialul de bază în domeniul cercetării lingvistice.

Indicațiile stilistice pe care le conține dicționarul precizează sfera de circulație a cuvîntului și uneori valoarea lui stilistică. Aceste indicații sînt necesare, în special scriitorilor, care găsesc în dicționar informații cu privire la cuvintele învechite, regionale, populare, familiare, cît și indicații cu privire la valorile poetice, metaforice și afective ale cuvintelor. De exemplu, la cuvîntul BOSCOANĂ, se arată că el circulă în special în Transilvania și denumeste unele practici superstițioase (farmec, vrajă, descîntec).

La cuvîntul BOBOT se dau indicațiile « învechit » și « regional » în același timp prin citatele date din autori (Conachi, Russo, Alecsandri, Creangă, Pas) se arată că acest cuvînt a rămas în limbă cu o valoare stilistică arhaizantă și cu un specific local. Se arată, de asemenea, că în forma specifică BOBOTĂ, cuvîntul este întilnit numai în Transilvania.

« Dicționarul limbii romine literare contemporane » conține, cristalizată în locuțiuni, expresii și termeni speciali, marea bogăție frazeologică a limbii noastre. Proverbele, zicătorile, maximele populare permit cercetătorilor să extragă din dicționar un bogat material documentar pentru studiile lor de specialitate.

Pentru exemplificarea sensurilor cuvintelor, a expresiilor și a termenilor speciali, dicționarul dă exemple din scriitori, presă, publicații de specialitate etc. Cele mai multe exemple s-au dat la cuvintele din fondul principal, care sînt cele mai bogate în sensuri și care formează cele mai multe expresii. Astfel, verbul a AVEA are 87 de citate, verbul A BĂGA are 74 de citate, substantivul CAP are 122 de citate ș.a.m.d.

Cele mai multe citate s-au extras din operele clasicilor literaturii noastre. Ne vom servi de cîteva date statistice strînse din studierea volumului I pentru a explica mai ușor felul cum s-au extras și folosit citatele din autori. În primul volum al dicționarului s-au dat 20.092 exemple din autori. Dintre acestea, 18.777 sînt din literatura beletristică și restul de 1.315 sînt culese din alte izvoare.

Din cele 18.777 citate extrase din literatura beletristică, 14.753 sînt din operele clasicilor și ale altor scriitori valoroși din trecut, 1.361 sînt din literatura populară, iar din lucrările scriitorilor de astăzi s-au dat 2.663 de citate.

În ordinea numerică a citatelor folosite, primul loc îl ocupă maestrul Mihail Sadoveanu, din operele căruia s-au dat 1.643 citate, după care urmează

Creangă cu 1.403 citate. Alecsandri cu 1.323, Negruzzi cu 917, Eminescu cu 889, Odobescu cu 502, Caragiale cu 474 citate.

Dintre scriitorii noi figurează Petru Dumitriu cu 423 citate, Mihail Beniuc cu 211 citate, Geo Bogza cu 187 citate. Alți scriitori figurează cu un număr mai redus de citate.

Diferitele accepțiuni ale cuvîntului sînt verificate atît la scriitorii din secolul trecut cît și la cei de astăzi, reușindu-se să se dea o imagine cît mai reală a circulației și folosirii termenului respectiv.

Pentru termenii speciali din domeniul filozofiei, economiei și tehnicii și numai pentru aceștia s-au dat citate și din alte izvoare de documentare.

Astfel, s-au folosit traduceri din operele clasicilor marxism-leninismului pentru completarea și adîncirea definițiilor unor termeni din domeniul filozofiei, al economiei politice, al istoriei etc.

De exemplu, la cuvîntul COMUNISM, după definiție, urmează acest citat din Lenin:

În comparație cu capitalismul, comunismul înseamnă o productivitate a muncii superioară, obținută de muncitorii liberi, conștienți, uniți, care folosesc o tehnică înaintată (« Opere alese », vol. II, Ed. P.M.R., p. 490),

sau, la sensul 2 al aceluiași cuvînt, după definiția care arată că este vorba de *ideologia comunistă*, urmează un citat din volumul Marx-Engels, « Opere alese »:

Comunismul nu este o simplă doctrină de partid a clasei muncitoare, ci o teorie a cărei țintă finală este eliberarea întregii societăți, inclusiv a capitaliștilor, din cadrul îngust al actualelor relații (vol. II, p. 375).

Este evident că cele mai sigure izvoare pentru precizarea acestor termeni puteau fi găsite numai la clasicii marxism-leninismului. Fiind folosite însă numai la acești termeni, numărul citatelor traduse este de 155, reprezentînd 0,70% din totalul citatelor cuprinse în primul volum.

Pentru realitățile privind construirea socialismului în țara noastră s-au folosit, ca izvoare de exemplificare, lucrările tovarășului Gheorghe Gheorghiu-Dej, Constituția R.P.R., Rezoluțiile și Hotărârile Partidului și Guvernului, precum și publicațiile « Știința », « Lupta de clasă », « Contemporanul ».

Pentru cuvînte ca: *bază de desfacere, brigadă fruntașă, brigadă de cîmp* etc. nu puteau fi găsite exemple decît în aceste izvoare documentate și autorizate. Numărul acestor exemple este de 799, reprezentînd 3,43% din totalul citatelor. Restul de 361 de exemple au fost extrase din publicații periodice, tratate și manuale de specialitate.

Aceste date au putut fi culese numai după tipărirea volumului. Dozarea exemplurilor după criteriul izvoarelor și al autorilor, nu se putea face după norme dinainte stabilite. De aceea datele statistice culese la sfîrșitul lucrării prezintă unele rezultate curioase. Numărul redus de citate din operele lui Caragiale (474), din operele lui Coșbuc (407), sau faptul că Alecsandri este mai bine

reprezentat decît Eminescu (1.323 de citate față de 889), nu corespunde în realitate importanței acestor scriitori și nici valorii limbii lor artistice.

Este drept că se poate da o explicație numărului redus de citate din Caragiale, deoarece extragerea de exemple la acest autor s-a făcut în special din lucrările dramatice a căror limbă nu este întotdeauna corespunzătoare cerințelor normative ale dicționarului. De asemenea, și versurile prezintă dificultate, ceea ce ar putea explica numărul mai mic de citate din Eminescu sau Coșbuc.

Dar cauza cea mai importantă a acestor inadvertențe trebuie căutată în felul în care s-a cules materialul pentru dicționar. Extragerea de fișe cu citate din scriitori este o operație care se face de 58 de ani (din anul 1897 cînd conducerea vechii lucrări a dicționarului a fost preluată de Al. Philippide). Un material imens de fișe s-a adunat pînă astăzi și el a fost folosit de redactorii «Dicționarului limbii romîne literare contemporane». Deși Al. Philippide a încercat să stabilească unele criterii științifice pentru extragerea materialului de exemplificare din operele scriitorilor, totuși de la el și pînă astăzi despuierea lucrărilor beletristice s-a făcut în general fără o sistematizare și fără a se urmări extragerea întregului material lexical care să exemplifice limba unui scriitor. Dată fiind urgența cu care a fost cerută lucrarea de astăzi de către masele largi de cititori, redactorii au fost nevoiți să lucreze cu materialul existent. Pentru unele cuvinte numărul de fișe cu citate din autori era foarte mare, pentru altele, mai redus, iar pentru altele, exemplele din autori lipseau cu desăvîrșire. Cu toată străduința redactorilor de a completa materialul documentar, tratarea unor cuvinte cu aceeași valoare de circulație a fost făcută în mod inegal.

De multe ori, cuvintele de largă circulație, ca: ABONAMENT, ABONA etc. nu sînt ilustrate prin citate. Altele, ca: ARA, BRAVURĂ, BREȘĂ nu au citate pentru sensurile mai largi și mai importante, în schimb au pentru subsensuri sau pentru sensul figurat. Cuvinte de largă circulație, ca ALBINĂ, sînt slab exemplificate prin citate, pe cînd alte cuvinte, regionale, au fost tratate pe larg, cum este cazul cuvîntului BĂNAT, care, din cauza materialului existent, a fost tratat cu patru sensuri diferite și exemplificat prin treisprezece citate din literatură.

Din cele arătate mai sus se poate vedea că tratarea inegală a unor cuvinte se datorește nu atît importanței lor diferite în limbă, cît mai mult lipsei materialului de exemplificare. Redactorul, deși și-a dat seama de această situație, cu greu a mai putut găsi exemple pentru acele cuvinte la care lipseau. Operația de extragere a citatelor continuă fără încetare, totuși sărăcia materialului documentar la unele cuvinte nu a putut fi remediată în cursul lucrării. Este necesară organizarea unei acțiuni de extragere a unui nou material documentar din scriitorii literaturii noastre pe baza unei metode științifice de lucru care să asigure epuizarea în întregime a materialului lexical al fiecărui autor în parte.

Numai după terminarea acestei operațiuni care va dura câțiva ani vor putea începe lucrările pentru o nouă ediție a dicționarului de astăzi.

Tradiția muncii lexicografice este slabă în țara noastră. Dicționarele apărute în trecut, puține la număr, au fost aproape toate, lucrări personale. Autorii acestor dicționare n-au putut crea condițiile prielnice pentru ca experiența lor să fie însușită de un număr mai mare de lingviști care să se specializeze în domeniul lexicografiei. Diferitele forme și ediții necomplete în care au apărut cele câteva volume ale vechiului dicționar al Academiei au reflectat întotdeauna concepția personală a lingvistului însărcinat cu conducerea lucrării. Hasdeu, Philipptide și mai târziu Sextil Pușcariu au imprimat lucrării atît concepția lor în ceea ce privește principiile ei de bază, cît și metode personale în privința normelor de lucru. Colaboratorii care au trudit zeci de ani la aceste lucrări au rămas necunoscuți; munca lor modestă dar impresionantă ca stăruință, s-a pierdut fără ca din rîndurile lor să se poată afirma specialiști lexicografi cu o concepție și o metodă științifică în opera de elaborare a dicționarului. Aceștia au cules material, au redactat și revizuit nu numai fasciculele dicționarului vechi care au văzut lumina tiparului, dar au pregătit și fișele necesare elaborării întregului dicționar. Unii dintre ei și-au consacrat întreaga viață acestei munci migăloase dar pasionate.

Colaboratorii vechiului dicționar al Academiei, puțini la număr, au fost folosiți ca simpli tehnicieni, nimeni n-a urmărit perfecționarea lor, antrenarea lor la studii lexicografice de amploare; nu s-a căutat să se creeze posibilități pentru ca în jurul acestor specialiști să se formeze cadre noi care să le continue munca. Iată de ce, în anul 1952, la începerea « Dicționarului limbii romîne literare contemporane », s-a resimțit puternic lipsa unui colectiv de lexicografi cu experiență și cu o temeinică pregătire în domeniul lingvisticii. Dintre colaboratorii vechiului dicționar, care lucrau la București și Cluj în cadrul institutelor de lingvistică, majoritatea ajunsese cu totul întimplător la lucrările dicționarului. Printre ei se găseau foști diplomați, avocați, funcționari administrativi etc. Unii făceau eforturi pentru a-și însuși tehnica lucrării, dar erau lipsiți de cultura lingvistică generală care se cere chiar și unui lexicograf începător. Această situație dezvăluie o concepție greșită care domnea în trecut, conform căreia munca lexicografică era considerată drept un simplu « meșteșug ».

În timp ce în alte țări, ca Ungaria, Cehoslovacia, Polonia, fără să mai vorbim de U.R.S.S., a existat, în trecut, un număr important de lexicografi cu școli și sisteme bine încheiate, la noi în țară astfel de cadre nu au existat nici în trecut și nici multă vreme după eliberarea țării noastre.

În U.R.S.S., Cehoslovacia, Ungaria, Polonia și în alte țări de democrație populară, unde a existat o bază lexicografică, în ultimii ani au apărut dicționare

de o mare valoare științifică. Lipsa cadrelor de specialiști explică într-o oarecare măsură faptul că țara noastră a rămas în urmă în ceea ce privește lucrările lexicografice.

Pentru lucrările la « Dictionarul limbii române literare contemporane » au fost antrenați toți cei care aveau o experiență oarecare cîștigată la vechile lucrări, dar numărul lor era restrîns, iar pregătirea inegală. Necesitatea terminării lucrării în bune condițiuni a impus lărgirea cadrului de colaboratori și perfecționarea lor în munca lexicografică. S-au recrutat absolvenți mai vechi și mai noi ai facultăților de filologie și s-a organizat pentru ei un curs de specializare în domeniul lexicografiei, perfecționarea lor crescînd neconținut în cursul elaborării lucrării.

Vast și complex este laboratorul de elaborare a unui dicționar. Cei din afară, și chiar lingviștii nu pot bănuși cîte probleme ridică o astfel de lucrare, cîte dificultăți răsar la tot pasul în calea redactorilor ei. De-abia acum, după aproape trei ani de la începerea lucrărilor, în momentul cînd redactarea întregului dicționar este terminată și ultimele volume se pregătesc pentru tipar, se poate vedea prin cîte forme și variante a trecut atît materialul dicționarului cît și sistemul de organizare a muncii.

Din numărul mare de colaboratori existent la început, etapele muncii au dus la selecționarea unui grup mai restrîns care numără astăzi totuși optzeci de lucrători științifici; se poate spune că acest grup formează nucleul mișcării lexicografice care se va dezvolta în țara noastră. Mulți dintre specialiștii de astăzi au început munca la dicționar, scoțînd pe fișe citate din autori, dar după o vreme de pregătire, ei au început să redacteze unele articole, adică să facă muncă lexicografică propriu-zisă. Unii dintre ei care aveau o mai temeinică pregătire lingvistică și care au dovedit o mai mare pricepere, au depășit și această fază, trecînd la treapta cea mai înaltă a elaborării dicționarului, la aceea de revizie și de definitivare a materialului.

O dată cu elaborarea « Dictionarului limbii române literare contemporane », s-a format deci în procesul muncii un grup de specialiști care în viitor va putea să lucreze cu succes în orice domeniu al lexicografiei. Grupul acesta de specialiști este educat pe baza unei concepții științifice despre limbă, este legat de o viziune unitară și justă asupra muncii lexicografice, a deprins o metodă de lucru și o disciplină fără de care nu este posibilă elaborarea nici unui dicționar, a dovedit pasiune pentru această muncă și de nenumărate ori chiar spirit de sacrificiu.

Lucrările la « Dictionarul limbii române literare contemporane » au dovedit că munca lexicografului nu este o muncă tehnică, un meșteșug, ci o adevărată știință care cere cunoașterea profundă a celor mai variate domenii ale lingvisticii. Un lexicograf trebuie să fie în același timp un bun cunoscător al gramaticii, deoarece el are de rezolvat, după cum am văzut în capitolele precedente, probleme de morfologie sau de sintaxă, uneori nerezolvate încă.

de tratatele de specialitate. De asemenea el trebuie să rezolve probleme legate de gramatica istorică, de istoria limbii literare, de dialectologie etc. În același timp, folosirea citatelor din autori, în special din scrierile clasice literaturii noastre, cere din partea lexicografului cunoașterea textelor pentru a nu atribui citatul extras dintr-un autor, altui sens decât acela în care l-a folosit autorul. Varietatea domeniilor din care se selecționează termenii din dicționar cere lexicografului o cultură generală temeinică, chiar dacă pentru unele cuvinte capătă și ajutorul specialistului.

Redactorii dicționarului trebuie să aibă în primul rând, o temeinică pregătire ideologică pentru a da o justă orientare științifică dicționarului. Concepția greșită care privea munca lexicografică ca un simplu « meșteșug » a dus, în anii trecuți, la situații stranie, când se foloseau ca redactori la dicționar oameni fără nici o pregătire în domeniul lingvisticii, cu o slabă cultură generală, și lipsiți de o orientare ideologică justă. Mulți dintre oamenii cinstiți care lucrau atunci la dicționar, nu citiseră nici o pagină din lucrările marxism-leninismului, nu aveau cea mai slabă orientare în lupta de combatere a idealismului și cosmopolitismului.

Ar fi greșit să credem că situația de astăzi este mulțumitoare. În pregătirea lexicografilor noștri mai sînt încă lipsuri serioase, dar condițiile pentru o justă dezvoltare a lexicografiei și pentru o temeinică pregătire a lexicografilor s-au creat. Cursurile învățămîntului de partid urmate în ultimii trei ani de cei mai mulți dintre lexicografi au însemnat pentru aceștia un ajutor deosebit. Aceiași oameni care în urmă cu cîțiva ani erau străini de concepția marxist-leninistă se orientează astăzi din ce în ce mai bine în rezolvarea celor mai dificile probleme legate de tratarea unor termeni din dicționar.

Problema care se impune astăzi este de a dezvolta și de a întări și mai mult pregătirea și experiența lexicografilor. Munca lor este astăzi apreciată drept o operă științifică de mare importanță, deci cu atît mai mare trebuie să fie grija perfecționării cadrelor existente și a ridicării de noi cadre.

Cele cîteva probleme discutate în acest articol nu reprezintă decît unele aspecte ale muncii de elaborare a dicționarului. Din analiza lor însă se pot desprinde unele concluzii.

« Dicționarul limbii romîne literare contemporane » va îndeplini, fără îndoială, un rol însemnat în acțiunea de cunoaștere a bogățiilor limbii noastre, în folosirea ei corectă și în ridicarea nivelului cultural al poporului nostru.

Această lucrare reprezintă măsura efortului depus de cei care l-au elaborat și în același timp reflectă situația din domeniul lexicografiei și al lingvisticii în general. Pentru o ediție viitoare va fi necesară nu numai acțiunea de completare a materialului documentar de care am vorbit, ci și de elaborare a unor studii suplimentare de gramatică, de limbă literară și de dialectologie legate

de specificul problemelor lexicografice. Totodată, elaborarea unui dicționar dialectal, etimologic, de sinonime etc. va ușura lucrările viitoarelor ediții. Fără astfel de lucrări pregătitoare, nu s-ar putea obține o ediție mult îmbunătățită față de cea actuală.

În același timp, experiența cîștigată în ceea ce privește cunoașterea teoretică a problemelor lexicografice și a mijloacelor practice de rezolvare a lor nu trebuie pierdută. Colaboratorii « Dicționarului limbii romîne literare contemporane » se gîndesc să elaboreze un tratat de lexicografie care să aibă la bază toate problemele ivite în decursul lucrării dicționarului, precum și rezolvările care s-au dat acestor probleme. Un astfel de tratat va îmbogăți studiile de lingvistică din țara noastră.

Cu toate greutățile întîmpinate, lexicografii care au lucrat la « Dicționarul limbii romîne literare contemporane » sînt dornici de a munci cu și mai mare stăruință și de a da în viitor ediții mai bune ale acestei mari lucrări de interes național.

